

Ruairí Ó Flaitheartaigh

Ardfhear Léinn Iar-Chonnacht

Nollaig Ó Muiríle

Scoláire cumasach a tharraing cáil ar a cheantar dúchais, Iar-Chonnacht, mar gheall ar a shaothar léinn ab ea Ruairí mac Aodha Uí Fhlaitheartaigh. Rugadh Ruairí i Maigh Cuillinn – i gcaisleán a athar is dócha – sa bhliain 1629. Cailleadh a athair in 1631 nuair a bhí Ruairí fós ina leanbh. Phós a mháthair, Eilís Ní Dhorchaí, an dara huair; ba é Seán Mac Fheorais (John Bermingham), deartháir le barún Bhaile Átha an Rí, an dara fear céile aici. Deirtear gur cailleadh Eilís sa bhliain 1636, ach tá fianaise áirithe ann gur botún cló é ‘1636’, agus gurb é ‘1666’ an dáta ceart. Chaill Ruairí cuid mhór de thailte a shinsear in Iar-Chonnacht sa choigistiú a lean Cogadh Chromail sna 1650í, agus chaith sé na blianta fada ina dhiaidh sin ag iarraidh, trí mheán an dlí ghallda, na tailte sin a fháil ar ais, ach is beag rath a bhí ar na hiarrachtaí céanna.

Saineolaithe: Hardiman agus Sharpe

Go dtí le deireanas, is ar scríbhinní an scoláire Séamas Ó hArgadáin (James Hardiman) a bhímis ag braith le haghaidh eolais ar shaol agus ar shaothar Ruairí agus, cé go ndearna an fear céanna éacht oibre mar gheall ar an scoláire seo againne, caithfear a admháil go bhfuil go leor earráidí agus pointí míthuisceana sa mhéid a scríobh Hardiman. Cúig bliana ó shin, áfach, d’fhoilsigh Acadamh Ríoga na hÉireann sárleabhar leis an Ollamh Richard Sharpe ó Ollscoil Oxford, *Roderick O’Flaherty’s Letters to William Molyneux, Edward Lhuyd, and Samuel Molyneux, 1696-1709* (2013). Chomh maith le heagrán cruinn cúramach de litreacha Uí Fhlaitheartaigh, tá miontráchteaireacht agus nótaí fioreolgaíseacha sa leabhar seo ar gach gné de shaol agus de shaothar Ruairí. I measc rudaí eile, caitear go han-cháiréiseach le hábhar i dteangacha éagsúla, go háirithe an Laidin, an Ghaeilge agus an Béarla, agus is ar éigean a chuirfear amach leabhar ar bith eile feasta ina mbeidh leath an oiread eolais faoin bhFlaitheartach.

Teagmháil leis an Dubhaltach Mac Fhir Bhisigh agus le Seán de Línse

De réir seantraidisiúin, a théann siar go dtí an 18ú haois ar a laghad, bhí dlúthbhaint ag Ruairí le beirt mhórscoláirí Connachtacha de chuid na 17ú haoise. Ba iad sin (1) An Dubhaltach Mac Fhir Bhisigh (c. 1600-1671), as Leacán, Co. Shligigh, a chuir le chéile bailiúchán ollmhór de ghinealaigh na nGael agus na Seanghall sna blianta 1649-50 agus é suite taobh le hEaglais San Nioclás i lár chathair na Gaillimhe, agus (2) an Dr Seán de Línse (1599-1677), sagart, ard-deochain Thuama agus scoláire aithnidiúil de bhunadh Seanghall a scríobh sraith leabhar thar a bheith léannta i Laidin ar stair na hÉireann agus ar an bpolaiteacht chomhaimseartha.

Cé go ndeirtear go bhfuair Ruairí oiliúint ón mbeirt sin – agus tá fianaise chinnte ann go mbíodh sé i dteagmháil leo – ní féidir a bheith cinnte go raibh sé riamh ‘ar scoil’ acu. Go deimhin, tá Richard Sharpe den tuairim go mb’fhéidir nár bhuail Ruairí riamh go *pearsanta* leis an Línseach ach gurb amhlaidh a bhídís i dteagmháil le chéile trí mheán litreacha le linn don eaglaiseach léannta a bheith ar ionnarbadh sa Bhriotáin i ndiaidh 1653.

Saothar scríofa Uí Fhlaitheartaigh:

An Chroineolaíocht

(1) Scríobh Ruairí tráchtas gearr Laidine ar an gcroineolaíocht (.i. cúrsaí dátaíochta) i bhfoinsí staire na hÉireann. Is é ‘1665’ an dáta a luaitear leis seo ach measann an tOllamh Sharpe gur botún cló é sin do ‘1675’. Tá sé i gcló ag tús mhórleabhar Uí Fhlaitheartaigh, *Ogygia*, a foilsíodh sa bhliain 1685.

‘Observations on Dr Borlace’s Reduction’

(2) Saothar suimiúil, i mBéarla, a scríobh Ruairí sa bhliain 1682 ab ea ‘*Observations on Dr Borlace’s Reduction of Ireland*’ inar bréagnaíodh cuid den bholscaireacht áibhéileach a rinneadh faoi líon na bProtastúnach a maraíodh ag tús Éirí Amach 1641.

H-Iar Connaught

(3) Ba é an saothar Béarla ba thábhachtaí dár scríobh an Flaitheartach an cur síos a bhreac sé ar a cheantar dúchais sa bhliain 1684: ‘*Chorographical Description of West or H-Iar Connaught*’. Ceann de shraith aistí ar chontaetha agus ceantracha éagsúla de chuid na hÉireann a bhailigh William Molyneux (1656-98) ab ea é seo a cuireadh ar fáil do thogra

foilsitheoireachta a bhí beartaithe ach nár cuireadh riamh i gcrích. Foilsíodh eagrán breá Hardiman den saothar seo sa bhliain 1846.

Ogygia

(4) Ba é an leabhar mór Laidine, *Ogygia, seu Rerum Hibernicarum Chronologia*, an saothar ba thábhachtaí dár chuir Ruairí de. Mionchuntas léannta ar réamhstair agus ar luathstair na hÉireann is ea é, a foilsíodh sa bhliain 1685 agus a tiomnaíodh don Phrionsa Séamas Stíobhart, an té a rachadh i gcoróin ar ball mar an Rí Séamas II. (Bíodh is gur i Laidin atá formhór mór an leabhair, tá sleachta Gaeilge – go háirithe píosáí filíochta – breactha tríd thall is abhus.)

Ogygia Vindicated

(5) Nuair a d'ionsaigh údar Albanach, Sir George Mackenzie, gnéithe den *Ogygia*, scríobh an Flaitheartach freagra, i mBéarla, *Ogygia Vindicated*, ach níor foilsíodh é go dtí an bhliain 1775. Is cosúil gur scríobh sé saothar eile, dár teideal *Ogygia Christiana*, ach cé gur cosúil go raibh sé i seilbh chraobh de Mhuintir Fhlaitheartaigh in Uachtar Ard go dtí an 19ú haois, deirtear gur scrios cailín óg an lámhscríbhinn.

Dán do Shéamas, mac an Rí Séamas

(6) Dán Laidine ar bhreith Shéamais, prionsa na Breataine Bige, sa bhliain 1688 ab ea an saothar deiridh de chuid Ruairí a foilsíodh le linn a bheatha.

Saothair eile

Ar na saothair eile atá againn ó pheann Uí Fhlaitheartaigh, tá sraith litreacha thar a bheith suimiúil a scríobh sé idir 1696 agus 1709 chuig triúr scoláirí: beirt as Baile Átha Cliath, William Molyneux (1656-98) agus a mhac, Samuel (1689-1728), agus Edward Lhuyd (1660-1709) as an mBreatain Bheag. Is iad litreacha an Fhlaitheartaigh is mó a mhaireann – 46 díobh ar fad: dhá cheann chuig William, 15 chuig Samuel, agus 29 chuig Lhuyd. Níl aon rian de na cinn a sheol William Molyneux agus Lhuyd chuig Ruairí, ach maireann ocht gcinn chuige ó Samuel. Ba é an téacs deiridh ó pheann Ruairí ar féidir dáta a chur leis dréacht fada dár teideal '*Animadversions on Dr Chamberlain's subjection of the bishops of Ireland to the archbishop of Canterbury*', a scríobh sé sa bhliain 1709 nuair a bhí sé ceithre scór bliain d'aois.

Beirt chuairteoirí

Thug beirt díobh siúd thuasluaite, Edward Lhuyd agus Samuel Molyneux, cuairt ar Ruairí ina theach ar an bPáirc, idir an Spidéal agus na Forbacha. Tháinig Lhuyd chuige i lár an tsamhraidh in 1700. Dúirt sé faoin bhFlaitheartach go raibh sé '*affable and learned*', ach gur fhág Cogadh an Dá Rí bocht dealbh é, agus a chuid leabhar agus páipéar scriosta. (Luaigh Lhuyd é ina dhiaidh sin ina mhórshaothar *Archaeologia Britannica* (1707), mar 'an dunusal [=duine uasal] foghlumtha agus intleachdach Maighistir R. O Flaithbheartaigh'.) Tá cáil ar chur síos Samuel Molyneux ar an gcuairt a thug seisean air in Aibreán 1709; ní miste sliocht as a thabhairt anseo:

I went to visit old Flaherty, who lives very old, in a

miserable condition at Park, some three hours west of Gallway, in Hiar or West Connaught. I expected to have seen here some old Irish manuscripts, but his ill-fortune has stripped him of these as well his other goods, so that he has nothing now left but some few pieces of his own writing, and a few old rummish books of history, printed.

Teagmháil le scoláirí Gaeilge

Bhí teagmháil ag an bhFlaitheartach le scoláirí Gaeilge éagsúla – leis an Dubhaltach Mac Fhir Bhisigh (mar a luadh thuas), beagán le Tadhg Ó Rodaighe (1614-1706) as Co. Liatroma, agus teagmháil níos suntasaí le Seán Ó Gadhra (c. 1646-c. 1720) as Co. Shligigh. Scríobh Ó Gadhra agus é féin dánta dá chéile, agus sa mharbhna a chum Seán nuair a cailleadh Ruairí tugtar leide diamhair gur sa bhliain 1716 a fuair sé bás. (Scaoil Richard Sharpe, go fíorchliste, an rún sin atá i bhfolach sa *chronostichon* seo a leanas i ndán Uí Ghadhra: *In Mense apr^{ILI} eXIst^I reDer^{ICe} fLaherty* – MDC LL XIII^{III} =1716.)

Maidir leis an mbaint a bhí ag Ruairí leis an Dubhaltach Mac Fhir Bhisigh, is suimiúil gur bhreac an scoláire ó Leacán leagan de ghinealach Uí Fhlaithearta in 1666 ina ndúirt sé gur le Ruairí ó thaobh dlí 'flaitheas leathbharúntacht Ghnó Bhig in Iarthar Connacht'. Agus i lámhscríbhinn de chuid Uí Fhlaitheartaigh, tá nóta Laidine a deir gur in Eanáir na bliana 1671 a mharaigh fear darbh ainm Thomas Crofton an Dubhaltach. Luann Ruairí freisin i litir chuig Lhuyd gurb é Daithí Óg Ó Dubhda, tiarna Thír Fhiachrach, a fuair leabhair agus lámhscríbhinní Mhic Fhir Bhisigh i ndiaidh a bháis. Agus roinnt blianta ó shin, d'aimsigh Richard Sharpe nóta ar imeall leathanaigh i lámhscríbhinn sa Leabharlann Náisiúnta ina luaitear litir a fuair Ruairí – 'ad me scripsit Dualdus Firbissius' (a scríobh an Dubhaltach Mac Fhir Bhisigh chugam) – ina bhfuil an t-eolas seo a leanas: 'Kal. Febr. 1669/70 è Lecania' (=1 Feabhra 1670 ó Leacán); b'in níos lú ná bliain roimh bhás an Dubhaltaigh.

Cúpla lámhscríbhinn eile

Dhá bhailiúchán annála a bhí i seilbh Uí Fhlaitheartaigh ar feadh tamaill ab ea (1) an *Chronicum Scotorum*, a bhreac an Dubhaltach Mac Fhir Bhisigh i lár an 17ú haois, agus (2) imleabhar d'Annála na gCeithre Máistrí atá anois i gColáiste na Tríonóide. Chuir Ruairí cuid mhaith nótaí faoi chúrsaí croineolaíochta nó dátaíochta leis an *Chronicum*, agus chuir sé go leor ábhair bhreise as annála ó Leacán isteach san imleabhar d'Annála na gCeithre Máistrí. Tamall tar éis bhás Uí Fhlaitheartaigh, is eol dúinn go raibh an *Chronicum* i seilbh scríobhaí darbh ainm Seán Ó Catháin, a bhreac a ainm ann ar 14 Meitheamh 1724. Tá dán Laidine leis an bhFlaitheartach i lámhscríbhinn eile a scríobh Seán Ó Catháin idir 1722 agus 1729 i gcomharsanacht Ros Cathail (idir Maigh Cuillinn agus Uachtar Ard). Bhreac an scríobhaí céanna lámhscríbhinn eile sna Forbacha in 1726-27 nuair a bhí sé ina oide ag Proinsias Óg, mac le tiarna talún áitiúil, Tomás de Bláca.

Mar fhocal scoir, is féidir a mhaíomh gur dhuine suimiúil agus scoláire fiúntach é Ruairí Ó Flaitheartaigh. Ba cheart dá mhuintir féin in Iar-Chonnacht a bheith bródúil as. ■